

XVIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA ÇILDIR EYÂLETİ VE İDARECİLERİ

Mehmet İNBAŞI*

Özet : Osmanlı-İran harpleri sırasında 1 Temmuz 1579'da kurulan Çıldır Eyâleti, Atabeylerin idaresine verilmişti. XVII. yüzyılda sancak sayısı 14 ile 20 arasında değişmiş, XVIII. yüzyılda ise 21 sancağa kadar yükselmiştir. 1750-1800 yılları arasında sancak sayısı 21'dir. Bu dönemde 9 vali görev yapmıştır. Bunlar içerisinde en uzun görev yapan vali 19 yıl ile Süleyman Paşa'dır. Valiler içerisinde ismi geçen İshak Paşa, Doğubayazıt'ta bulunan saraya adı verilen kişidir. Onun tarihi şahsiyeti üzerindeki çalışmalar oldukça yenidir.

Anahtar Kelimeler: Çıldır, İshak Paşa, Gürcistan, Doğubayazıt, Ağrı Dağı, Ararat, Nuh'un Gemisi,

I. Giriş

Sultan III. Murat (1574-1595) döneminde, Osmanlı Devleti'nin doğu hududunda meydana gelen bazı hadiseler, uzun bir saltanat süren Şah Tahmasp'ın 1576'da ölümünden sonra gelişen olaylar, yeni bir Osmanlı-Safevî savaşını gündeme getirmişti. Bunun üzerine 20 Şevval 985 / 2 Ocak 1578'de, doğu hududundaki beylere hükümler yazılarak, İran'a iltica eden Ekrad beylerinin himaye edildiği, Sünni halka zulüm yapıldığı bildirilerek harp kararının verildiği ilan edilmişti¹.

Vezir-i azam Sokollu Mehmed Paşa'nın bütün muhalefetine rağmen, Lala Mustafa Paşa ve Koca Sinan Paşa'nın ısrarı neticesinde gerçekleşen harp ilanından sonra, Irak-ı Arap tarafına Koca Sinan Paşa, Irak-ı Acem tarafına ise Lala Mustafa Paşa serdar tayin edilmişti. Bir süre sonra Sinan Paşa azledilip bütün İran seferi komutanlığına Lala Mustafa Paşa getirilmişti. Şirvan'daki Sünni halkın İstanbul'a bir heyet göndererek, Safevî Devleti'nin baskı ve zulmünden kurtarılmasını talep etmesi üzerine, sefer yönü Şirvan taraflarına yönlendirilmişti².

Serdar Lala Mustafa Paşa idaresindeki ordu, 5 Nisan 1578'de İstanbul'dan hareketle İzmit, Iğın, Konya, Aksaray, Develi, Kayseri, Sivas, Erzincan üzerinden 23 Temmuz'da Erzurum'a ulaşmıştı. Daha sonra Deveboynu, Hasan Kalesi, Çoban Köprüsü, Kanlıdağ, ve Soğanlı Derbendi geçilerek 5 Ağustos'ta Ardahan'a varıldı. Bu sırada, Tokmak Han idaresinde 30 bin kişilik bir İran ordusunun harekete geçtiği haberi geldi. 8 Ağustos'ta Ardahan'dan hareketle Çıldır civarına gelindi. Burada yapılan savaşta, Tokmak Han idaresindeki İran ordusu mağlup edildi. Çıldır zaferi, Osmanlılara

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih ABD.

¹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993, s. 23, 25.

² Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 28, 31.

Gürcistan kapılarını açmış ve Meshiya Prensi Dedis İmedi, bir elçiyle oğlu Minüçehr'i rehin olarak gönderip itaatini bildirmişti. Diğer oğlu Kuarkuare'nin de himaye istemesi neticesinde Lala Mustafa Paşa, Minüçehr'e Azgur, Kuarkuare'ye de ocaklık olarak Oltu sancağını vermişti³.

Çıldır zaferinden sonra Çıldır, Tümük, Hirtiz ve Ahılkelek ele geçirilip idareciler tayin edildi. Bu arada Gürcü prenslerinden Vahtang ve Amilahori'nin itaat ettikleri haberi geldi. 24 Ağustos'ta Tiflis ele geçirildi. 30 Ağustos'ta Zagem ve Gremi hâkimi Aleksandre (İskender) Han, ordugâha gelerek itaatini bildirdi. 9 Eylül'de meydana gelen ve Osmanlıların zaferiyle sonuçlanan Koyun Geçidi savaşından sonra Şeki, 16 Eylül'de Şirvan'ın merkezi Ereş elde edildi. Şirvan'da Osmanlı hâkimiyeti tesis edildikten sonra, Saruhan Sancakbeyi Kaytas Bey, Ereş'in muhafazasına tayin edildi. Şirvan'ın muhafazasına Özdemir-oğlu Osman Paşa bırakıldı. İtaat eden diğer yerel beylere de ihسانlarda bulunuldu⁴.

Çıldır zaferinden sonra Lala Mustafa Paşa, bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini daha da güçlendirmek için idari düzenlemelerde bulundu. Gürcü prenslerinin daha kolay itaatini sağlamak amacıyla, Şirvan'ın fethi sırasında itaatten ayrılmayan ve ihtida ederek İslamiyeti kabul edip Mustafa ismini alan Minüçehr, 1 Temmuz 1579 tarihinde yeni kurulan Çıldır Beylerbeyliği'ne, kardeşi Kuarkuare de Oltu Sancağı sancakbeyliğine tayin edildi⁵. Böylece Çıldır Beylerbeyliği adıyla yeni bir beylerbeylik kuruldu. 1590 İstanbul Antlaşması ile hudut düzenlenmesi yapılmış ve beylerbeyliğin sınırları da kesinleştirildi.

Çıldır Eyâleti, ilk kuruluş sırasında Arpalı, İmirhev, Pertekrek, Ardanuç, Çeçerek, Aspinze ve Ude sancaklarından oluşuyordu. 1582'de Livane Sancağı da dâhil edildi. Bir sınır bölgesi olması sebebiyle, sık sık askeri harekâta maruz kalan Çıldır Eyâletinin sınırları zaman zaman değişikliğe uğramıştır. Eyâlet merkezi bazen Çıldır, bazen de Ahıska olmuştur. 1596 tarihli bir arşiv kaydında Çıldır'ın harap bir durumda olduğu ve Beylerbeyi Hızır Paşa'nın Ahıska'da ikamet ettiği belirtilmektedir⁶.

A. Çıldır Eyâleti: XVII. Yüzyıl

1609 tarihli Ayn Ali Efendi Risalesi'nde “*Eyâlet-i Çıldır on üç sancaktır. Kethüdası ve defterdarı yoktur. Dört sancağı yurtluk ocaklık ve mülkiyet tarikiyle tasarruf olunur*” şeklinde kaydedilmiştir.⁷ Paşa sancağı ile birlikte 14 sancaktır.

³ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 48–57.

⁴ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s.48–59; Feridun Ababay, *Çıldır Tarihi*, Ankara 1987, s.95,98.

⁵ Feridun Emecen, “Çıldır Eyâleti”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA.)* 8, İstanbul 1993, s. 300.

⁶ Emecen, “Çıldır Eyâleti”, s. 300–301; Ababay, *Çıldır*, s. 102–110.

⁷ Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman Der Hülasâ-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280, s. 27–28, 58–59.

1631–32 tarihli tevcihat defterinde, Çıldır Eyâletine bağlı 15 sancak kaydedilmiştir. Paşa sancağı ile beraber 16 sancaktır. Defterde *Eyâlet-i Çıldır nâm-ı diğer Ahışa* adı altında kaydedilen Eyâlet, Şah Gümrah'ın tasarrufu altında idi.⁸

Evliya Çelebi'de Çıldır Eyâleti, "*Eyâlet-i Çıldır on üç sancaktır... Livâ-yı Oltu ve Hirtiz ve Ardaniç ve Hacrek ve Ardahan ve Posthû ve Mahçil ve Açarpenk ve Ahıçka, paşa tahtıdır ve dört sancağı dahi yurdluk ve ocaklık ve mülkiyet üzere tasarruf ederler ve sancağı Pürtekre ve Livâne ve nısf-ı Livâne ve Şavşad...*" şeklinde kayıtlıdır.⁹

1653 tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi'ne göre Çıldır Eyâleti, "*Eyâlet-i Çıldır nâm-ı diğer Ahıska. On üç sancaktır. Üç sancağı yurdluk ve ocaklıktır. Ma'dası umerâ-yı Osmaniye tasarrufundadır. Sancakları şunlardır: Livâ-yı Oltu, Ardahan-ı Büzürk, Hartus, Erednevuc, Posuthu, Mahcil, Şavşad, Pergerek*" şeklinde kaydedilmiştir.¹⁰

Kâtib Çelebi'nin Cihannümâ'sında, "*Çıldır cenklerde harab olmağla Ahıska'ya ilhak idüib müstakil bir eyâlet etmişler. Hududu şarkı Kars cenûbu Çıldır ve garbı Cebel-i Gürcistan şimâli Tiflis. Ve sancakları bunlardır: Acara, Ardanuc, Ardahan-ı Büzürk Ardahan-ı Küçük, Sevka / Soka ? tabi' Oltu, Petkerek ocaklıktır. Penek, Posthov, Tavusker, Çıldır, Haçrek, Hartos, Şavşad ocaklıktır. Göle, Livane ocaklıktır. Mahcil nısf-ı Livâne ocaklıktır. Mamervan, Ahilkelek, Teralet ?.... Ahışa hala taht-ı vilâyetdir.*" şeklinde bilgiler vardır.¹¹

Hezarfen Hüseyin Efendi, "*Eyâlet-i Çıldır on üç sancaktır. Defter kethüdası ve timar defterdarı yokdur. Dört sancağı dahi yurdluk ve ocaklık ve mülkiyet tariki ile tasarruf olunur. Oltu, Ardahan-ı Büzürk, Ardanuç, Hacrek, Hartus, Posothov, Pertek, Taşir, Uru, Üstüha, Makelek /Ahilkelek, Hutla, Espin, Pinbek*" şeklinde bilgi vermektedir.¹²

⁸ Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimâtı (1041/ 1631–32 Tarihli Bir İdarî Taksimât Defteri)", *Atatürk Üniversitesi 1961 Yıllığı*, Ankara 1963, s. 222–223.

⁹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap*, haz. Z. Kurşun, S.A. Kahraman, Y. Dağlı, İstanbul 1999, s. 163.

¹⁰ *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, haz. Midhat Sertoğlu, İstanbul 1992, s. 36.

¹¹ Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1145, s. 408.

¹² Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân Fî Kavânin-i Âl-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 128–129.

Elde edilen bilgilere göre XVII. yüzyılda Çıldır Eyâleti*:

Ayn Ali (1609)	1631-1632 Tevcihat D.	Evliya Çelebi	Kâtib Çelebi
Acara Teralet	Acara	Acarpenk	Acara (Ocaklık)
Ardahan-1 Büzürk Tavuskar	Acara-i Süflâ	Ahiçka	Ahılkelek
Ardanuc	Acara-i Ulyâ	Ardahan	Ardahan-1 Büzürk (Ocaklık)
Çıldır	Altunkal'a ma'a Osha	Ardanuc	Ardahan-1 Küçük (Ocaklık)
Haçerek / Göle	Ardanuç	Haçerek	Ardanuc (Ocaklık)
Hartos	Asentuşah (?)	Hirtiz	Çıldır (Ocaklık)
Livane Yurtluk-Ocaklık-Mülkiyet	Beterek	Livâne	Haçerek /Göle (Ocaklık)
Macahil Ahılkelek	Emirhoy	Mahcil	Hartos (Ocaklık)
Nısf-1 Livane Yurtluk-Ocaklık-Mülkiyet	Çıldır / Ahışa	Nısf-1 Livâne	Livane (Ocaklık)
Oltu	Hacerek	Oltu	Mahcil (Ocaklık)
Penek Cırcır	Hartos	Posthû	Mamervan
Pertekrek Yurtluk-Ocaklık-Mülkiyet	Livane tabi Gürcistan	Pertekrek	Nısf-1 Livane (Ocaklık)
Posthov Ahışa	Mahcil	Şavşad	Oltu (Ocaklık)
Şavşad Yurtluk-Ocaklık-Mülkiyet	Penek		Penek (Ocaklık)
	Poshovi Şah		Petkerek (Ocaklık)
	Şavşad tabi Gürcistan		Posthov (Ocaklık)
			Sevka /Soka ? (Ocaklık)
			Şavşad (Ocaklık)
			Tavusker (Ocaklık)
			Teralet ?
14 Sancak	16 Sancak	13 Sancak	20 Sancak

* Sancak isimlerindeki farklılıklar, kaynaklardaki farklı yazılışlarından ileri gelmektedir.

Tabloda görüldüğü üzere, 1609'da Eyâletin sancak sayısı Paşa Sancağı ile birlikte 14 sancak idi. Çıldır Eyâletinde 1631-1632 tarihli teşkilat defterine göre 16 sancak, Evliya Çelebi'ye göre 13 sancak ve Kâtib Çelebi'ye göre 20 sancak bulunmaktaydı. Ayn Ali, Evliya Çelebi, Sofyalı Ali Çavuş ve Hüseyin Hezarfen Efendi sancak sayısını 13-14 olarak gösterirlerken 1631-32 tarihli defterde 15,

Katib Çelebi ise 20 sancak ismini vermektedir. Eyâletin sancakları kaynaklarda farklı şekillerde yazılmış olmasına rağmen, sancaklar hemen hepsinde aynı iken sadece Katip Çelebi’de ilk defa Mamervan / Narman sancağı Eyâlete dâhil edilmiştir.

B. XVIII. Yüzyıl

XVIII. yüzyılda, Çıldır Eyâletinin sancak sayısında önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. Nitekim yüzyılın başında Eyâlete bağlı sancak sayısı 22 iken, 1717–1730 tarihli tevcihat defterine göre sancak sayısı 20’ye düşmüş, 1740 tarihli tevcihata önemli bir azalma olmuş ve 15 sancak kaydedilmiştir. İncelediğimiz 1750–1800 yıllarına ait tevcihat defterinde ise Eyâletin sancak sayısı 21 olarak tespit edilmiştir.

Çıldır / Ahıska Eyâleti*

1682-1702 ¹³	1717-1730 ¹⁴	1740 ¹⁵	1755–1800 ¹⁶
Acara (Ocaklık)	Acara (Ocaklık)	Acara-i Ulyâ (Ocaklık)	Acara-i Süflâ (Ocaklık)
Acara-i Süflâ (Ocaklık)	Acara-i Süflâ (Ocaklık)	Ahilkelek (Ocaklık)	Acara-i Ulyâ (Ocaklık)
Acara-i Ulyâ	Acara-i Ulyâ (Ocaklık)	Altunkal’a (Ocaklık)	Ahilkelek
Ahalkelek	Altun-kal’a	Ardahan-ı Büzürk (Ocaklık)	Altunkal’a
Altunkal’a (Ocaklık)	Ardahan-ı Büzürg	Astiha (Ocaklık)	Ardahan-ı Büzürk
Ardahan-ı Büzürk	Ardanuç	Çıldır	Ardanuc
Ardanuç (Ocaklık)	Aspinza (Ocaklık)	Emir Hoy (Ocaklık)	Çıldır
Astere (Ocaklık)	Hecerek / Göle	Hartus (Ocaklık)	Astize (Ocaklık)
Astiha (Ocaklık)	Çıldır	Mahcil (Ocaklık)	Hacerek / Göle
Çıldır	Emirhoy	Mamervan (Ocaklık)	Hartus
Emirhoy (Ocaklık)	Hartus	Nısf-ı Livâne ve Pertekrek (Ocaklık)	Hınıs ve Tekman
Hacerek / Göle	Macahil	Oltu (Ocaklık)	Keskim
Hartus (Ocaklık)	Mamervân	Pertekrek (Ocaklık)	Macahel (Ocaklık)

¹³ Orhan Kılıç, *Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı; Eyâlet ve Sancak Tevcihâtı*, Elazığ 1997, s. 66.

¹⁴ Fehameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı, (1717/1730)*, Ankara 1997, s.22, 119–125.

¹⁵ Kılıç, *Eyâlet Teciâtı*, s. 66.

¹⁶ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Tahvil Defteri 16*, s. 127–167.

Keskim	Nısf-ı Livâne (Ocaklık)	Poshov (Ocaklık)	Malazgird
Mahcil (Ocaklık)	Nısf-ı Livâne ve Pertek (Ocaklık)	Şavşad (Ocaklık)	Nısf-ı Livâne ve Pertekrek (Ocaklık)
Nısf-ı Livane (Ocaklık)	Oltu		Oltu
Nısf-ı Livâne ve Pertek (Ocaklık)	Penek		Ostha
Oltu (Ocaklık)	Pertekrek		Penek (Malikane)
Pertekrek (Ocaklık)	Posthov		Pertekrek
Penek	Şavşad		Poshov
Posthov (Ocaklık)			Şavşad
Şavşad (Ocaklık)			
22 Sancak	20 Sancak	15 Sancak	21 Sancak

* Sancak isimlerindeki farklılıklar, kaynaklardaki farklı yazılışlarından ileri gelmektedir.

Görüldüğü üzere, 1682–1702 tarihleri arasında 22 sancaktan 15 tanesi ocaklık olarak kaydedilmiştir. 1717–1730 yıllarına ait tevcihat defterinde, 20 sancak kaydedilmiş olup bunlardan 6 tanesi ocaklık olarak kaydedilmiştir. 1740 yıllarına ait tevcihatta ise, 15 sancaktan tamamı ocaklık olarak belirtilmiştir. İncelediğimiz 1750–1800 yıllarına ait deftere göre, Çıldır Eyâleti'nin sancak sayısı 21 olup bunlardan Nısf-ı Livane ve Pertekrek, Macahel, Acara-i Ulyâ, Acara-i Süflâ ve Estize sancakları, ocaklık sancak, Penek sancağı da malikâne olarak kaydedilmiştir.

XIX. yüzyılda, 1828–29 Osmanlı-Rus harbi sırasında Ahıska ve Ahılkelek, Ruslar tarafından işgal edilmiş, 1829 Edirne Antlaşması ile bu bölgeler Rusların eline geçmişti. Tanzimat'ın ilanından sonra yapılan yeni idari düzenleme ile Çıldır, bir sancak haline getirilerek Erzurum Eyâleti'ne bağlanmıştı. 1866–67 tarihinde Çıldır Sancağı'nın Şavşat, Tavusger, Ardanuç, Göle, Posof, Çıldır, Ardahan, Mamervan, Penek, Kiskim ve Oltu kazaları olmak üzere on bir kazası vardı. 1871–1872 tarihinde yapılan yeni düzenleme ile Çıldır sancağının kaza sayısı Oltu, Ardanuç, Ardahan olmak üzere üçe düşürülmüştü. 1876–77 Osmanlı-Rus harpleri sırasında bölge Rus işgaline uğramış ve bu durum 1918'e kadar sürmüştü. 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması ile Türk-Sovyet sınırı kesin olarak belirlenmiş ve Çıldır Türkiye'de kalırken Ahıska başta olmak üzere birçok Türk bölgesi kaybedilmişti.¹⁷

¹⁷ Emecen, "Çıldır Eyâleti", s. 301.

C. Çıldır Valileri

Kuruluşu hakkında kısa bilgi verilen Çıldır Eyâleti'nde görev yapan ve isimlerini tespit edebildiğimiz valiler şunlardır:

Mustafa Paşa (Minüçehr); Çıldır Eyâleti'nin kurulmasıyla birlikte, 1579'da ilk olarak Çıldır Beylerbeyliği'ne tayin edilen Mustafa Paşa, Osmanlı-İran harpleri sırasında Gürcistan'da uğranılan başarısızlıktan sorumlu tutularak azledilip Çıldır Valiliğine, Tiflis valisi Yusuf Paşa getirilmiştir¹⁸.

Ahmed Paşa; 1587 tarihli bir Mühimme kaydında, Çıldır Beylerbeyi olarak ismi geçmektedir¹⁹.

Hızır Paşa; 1596 tarihli bir kayıta Çıldır Beylerbeyi olarak gösterilen Hızır Paşa, kendisine Ahıska'yı merkez seçmiş, bu yüzden Çıldır hali ve harap duruma gelmişti²⁰.

Karakaş Ahmed Paşa; İran seferinin ikinci safhasında, 1603'de Çıldır beylerbeyliğine tayin edilmiştir²¹.

Minüçehr III; 1614–1625 yılları arasında Çıldır beylerbeyi²².

Sefer Paşa; 1625–1635 yılları arasında Çıldır beylerbeyi²³.

Yusuf Paşa; Sefer Paşa'nın oğludur. 1635–1647 yılları arasında Çıldır beylerbeyi.

Rüstem Paşa; Yusuf Paşa'nın büyük oğlu olup 1647–1659 arasında Çıldır beylerbeyi olarak görevini yapmıştır.

Arslan Mehmed Paşa; Yusuf Paşa'nın küçük oğlu, 1659–1679 arasında Çıldır beylerbeyi.

Yusuf Paşa II; Arslan Paşa'nın oğludur. 1679–1690 arasında Çıldır beylerbeyi.

Selim Paşa; Arslan Paşa'nın oğludur. 1690–1701 arasında Çıldır beylerbeyi.

İshak Paşa (I./Büyük); Arşiv kayıtlarına göre, İshak Paşa'nın Çıldır Eyâleti'ne tayin tarihi 1113/1701'dir²⁴. Nitekim Rebiü'l-evvel 1113 / Ağustos

¹⁸ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 120–122; Ababay, ilk Çıldır valisi olarak Hüsrev Paşa'dan bahsetmektedir. *Çıldır*, s. 119. Ancak doğrusu Mustafa Paşa'dır. Bununla beraber Özder, ilk Çıldır valisi olarak Mustafa Paşa'nın kardeşi Köse Sefer Paşa'yı göstermektedir. Mustafa Adil Özder, *Tarihte Çıldır Atabeyleri ve Torunları*, Erzurum 1971, s. 81–82.

¹⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 188 not 147–148.

²⁰ Emecen, "Çıldır Eyâleti", s. 300–301.

²¹ Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s.271; Ababay, *Çıldır*, s.119.

²² Bundan İshak Paşa'ya kadar olan kayıtlardaki isimler, Öztuna'dan alınmıştır. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074–1990)*, Ankara, s. 553.

²³ Ababay, *Çıldır*, s.119; Özder, *Çıldır Atabeyleri*, s.83.

²⁴ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Mühimme Defteri (MD.) 111*, s. 634; Orhan Kılıç, 1697'den beri İshak Paşa'nın Çıldır Eyâletini ocaklık olarak tasarruf ettiğini belirtmektedir. Kılıç, *Eyâlet ve Sancak Tevcihati*, s. 64; Başar, İshak Paşa'nın Çıldır beylerbeyliğine tayinini 1114 / 1702 olarak göstermektedir. Fehameddin Başar, *Osmanlı Eyâlet Tevcihati, (1717/1730)*, Ankara 1997, s.119.

1701’de İshak Paşa’ya hitaben yazılan hükümde, Çıldır Beylerbeyi olarak gösterilmektedir²⁵.

Gürcistan hududunda meydana gelen gelişmeler sırasında, İshak Paşa’nın taraflı davrandığının tespit edilmesi üzerine Çıldır valiliğinden azledilmiş ve yerine Trablus-şam valisi Şehsuvar-zâde Mehmed Paşa Şevval 1134 / Ağustos 1722’de tayin edilmiştir.²⁶ İshak Paşa’nın beylerbeylikten azlinden sonra, Çıldır Eyâletinin ocaklık statüsü kaldırılmış, ancak 1725’de İshak Paşa’nın tekrar Çıldır valiliğine tayininden sonra, Haziran 1725’de tekrar ocaklık statüsü verilmiştir²⁷.

Yusuf Paşa; 1732’de yeniden Tiflis valiliğine tayin edilen İshak Paşa’nın yerine oğlu Yusuf Paşa atanmıştır. Yusuf Paşa’nın Çıldır valiliği 1732’den 1744’e kadar devam etmiştir. İshak Paşa’nın son Çıldır valiliği 1744–1748 yılları arasındadır. O’nun Çıldır valiliği yaklaşık 30 yıl sürmüş, 1748 yılı ortalarında vefat etmiştir²⁸. Yerine oğlu Ahmed Paşa geçmiştir ki, incelediğimiz defterde kaydedilen ilk validir.

İncelemekte olduğumuz Divan-ı hümâyün tahvil defterinde Çıldır valilerin atama kararları hakkında bilgiler verilmektedir. Tevcihat defterinde vali olarak tayin edilenlerin büyük bir kısmının vezir rütbesinde olduğu, mir-mirân/beylerbeyi olarak tayin edilenlere de kısa bir süre sonra vezaret payesi verildiği görülmektedir. Vali tayinlerinde; *bâ-hatt-ı hümâyûn ibka*, *bâ-hatt-ı hümâyün tevcih*, *mertebe-i vâla-yı vezâretle*, *emr-i hümâyün tevcih*, *bâ hatt-ı hümâyün ibkâ ve mukarrer kılındı*, *kemakân ibka ve mukarrer kılınmışdır*, *vezir-i müşarun ileyhe ilhaken tevcih*, şeklinde atama şekilleri hususunda bilgiler verilmektedir.²⁹

Hacı Ahmed Paşa; Bu dönemdeki Çıldır Valilerinden olan Hacı Ahmed Paşa³⁰, İshak Paşa’nın ikinci oğlu olup 1748–1759 yılları arasında Çıldır beylerbeyliği yapmıştır. Ahmed Paşa’dan sonra Çıldır valiliğine eski Kars valisi olan Vezir İbrahim Paşa, “*Gürcistan taraflarındaki ahvale vukûfiyeti dolayısıyla*” tayin edilmişti.³¹ Yaklaşık bir yıl görevde kalan İbrahim Paşa’nın

²⁵ Bu mühimme kaydında; Osmanlı Devleti’ne vergi ile bağlı Açıkbaş, Goril ve Dadyan adlı Gürcü prenslerinden, Açıkbaş beyliğinin prensi Simon, kendi tebaası ve Gürcü beyleriyle anlaşmazlığa düşerek memleketini terk edip kaçmış ve bu durum Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa tarafından İstanbul’a yazılan bir arz ile bildirilmişti. Bunun üzerine hükümet tarafından yazılan bir emir ile sabık Açıkbaş prensi Gorgi, Açıkbaş beyliğine tayin edilerek, onun beyliğine getirilmesi ve ülkesinde sulh ve sükûnun temini hususunda Çıldır Beylerbeyi İshak Paşa’ya Ağustos 1701’de hüküm yazılmıştı. *BOA. MD. 111*, s. 634.

²⁶ *BOA. MD. 129*, s.278; *MD. 130*, s.36, 346, 411, 433, 438.

²⁷ Emecen, “Çıldır Eyâleti”, s.301.

²⁸ Emecen, “Çıldır Eyâleti”, s.301; Başar, *Eyâlet Tevcihatı*, s.119–120; Mehmet İnbaşı, “Çıldır Beylerbeyleri: I. İshak Paşa ve II. İshak Paşa”, *Güneşin Doğduğu Yer: Doğubayazıt Sempozyumu*, Ed. O. Belli, İstanbul 2004, s. 187–188.

²⁹ *BOA. Tahvil Defteri 16*, s. 147–149.

³⁰ *BOA. Tahvil Defteri 16*, s. 147.

³¹ *BOA. Tahvil Defteri 16*, s. 147.

yerine daha sonra 25 Ocak 1761’de Hasan Paşa tayin edilmişti. Hasan Paşa defterde, “*Halen Oltu sancağı mutasarrıfı olup sabık Çıldır valisi müteveffâ Ahmed Paşa’nın amca-zâdesi, hatt-ı hümayun ile tevcih, Oltu ahara verildi*” kaydedildiği³² üzere Çıldır valiliğine getirilmişti. Arkasından 1 Ekim 1761’de vezirlik payesi verilen Hasan Paşa, 6 yıl üç ay süresince bu görevini sürdürmüş ve 6 defa ibka edilmek suretiyle Çıldır valiliğine tayin edilmişti. Hasan Paşa, aynı zamanda II. İshak Paşa’nın da babasıdır.

Silahdar İbrahim Bey; 10 Mart 1767’de Çıldır Valiliği görevine tayin edilmişti. Defterde “*Gürcistan taraflarındaki ahvale dikkat ve ihtimam göstermek şartıyla yurtluk ve ocaklık olarak hatt-ı hümayun ile tevcih, Faş kalesi muhafazası şartıyla ve Kevine ? Sancağı ilhaken*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır.³³ Onun Gürcistan civarındaki olayları yakından takip etmek üzere görevlendirildiği anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa, 8 ay süre ile görevde kalabilmiştir.

Vezir Seyyid Numan Paşa; İbrahim Paşa’dan sonra göreve getirilen Numan Paşa, eski Erzurum valisi olup Ekim 1767’den Haziran 1770’e kadar 2 yıl 9 ay bu görevde kalmıştır. Tevcihat defterinde onunla ilgili olarak; “*Sabık Erzurum valisi, Faş kalesi muhafazası şartıyla*” şeklinde bir kayıt vardır.³⁴ Vezir Mehmed Paşa, eski Beğşehir mutasarrıfı olup sadece 6 ay süre ile Çıldır valiliği görevinde bulunmuştur.

Süleyman Paşa; Ocak 1771’de Çıldır valiliğine tayin edilen Süleyman Paşa, Ocak 1790 yılına kadar aralıksız olarak 19 yıl boyunca valilik yapmıştır. Bu süre içerisinde zaman zaman Trabzon valiliğini de uhdesinde bulunduran Süleyman Paşa, Çıldır valileri içerisinde en uzun süre görevde kalan kimsedir. Ahmed Cevdet Paşa, Süleyman Paşa’nın valilik tarihini 1775–1791 yılları olarak göstermektedir.³⁵ Oysa Süleyman Paşa, daha uzun süre valilik görevinde bulunmuştur. Süleyman Paşa’nın Çıldır valiliği sırasında bölgede önemli olayların meydana geldiği görülmektedir. Nitekim bu dönemde Osmanlı Devleti’ne karşı düşmanca bir tavır takınan Tiflis Hanı Irakli Hanı (bazı eserlerde Ereğli Han) itaat altına alabilmek için, Sultan I. Abdülhamid tarafından hil’at ve hediyeler gönderilmişti. Padişahın mektubunu ve hediyeleri alan Irakli Han, gelen Osmanlı elçilerini çok iyi karşılamış ve tabiiyetini arz etmişti. Irakli Han gibi, bölgede gücü ve otoritesi büyük olan bir hanın Osmanlı Devleti’ne tabi olması, yerel Gürcü beylerinin de onun takiben Osmanlı hâkimiyetini kabul etmesine sebep olmuştu³⁶.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki mücadelenin sonlarına doğru (1783), Tiflis Hanı Irakli Han, muhtemelen Osmanlı Devleti’nin Rusya

³² BOA. Tahvil Defteri 16, s. 147.

³³ BOA. Tahvil Defteri 16, s. 147.

³⁴ BOA. Tahvil Defteri 16, s. 147.

³⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet II*, İstanbul 1303, s.49–51.

³⁶ *Tarih-i Cevdet II*, s.50–51.

karşısında mağlup duruma düşmesinden sonra, Rus himayesini kabul etmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı cephe almıştı. Bununla ilgili olarak Ahmed Cevdet Paşa; "...Ruslarla işbirliğinin tehlikesini bilmesine rağmen 1190 yılında Osmanlı Devleti'nin himayesine giren Gürcistan hanlarından Kartalya ve Kakat hâkimi Tiflis hanı Tahmur'un oğlu Irakli Han, Ramazan 1197'de Rusya'nın himayesine girmişti." şeklinde bir kayıt düşerek Ruslarla işbirliğinin kötü sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir³⁷. Ramazan 1197 / Ağustos 1783'de gerçekleşen bu olay üzerine Osmanlı Devleti, Gürcistan hududunu emniyet altına almak için bazı teşebbüslerde bulunmuştur. Nitekim Vâsif Tarihi'nde belirtildiği gibi, Irakli Han'ın ihaneti üzerine Çıldır valisi vezir Süleyman Paşa'ya hüküm yazılarak, Çıldır ve Kars kalelerinin tamiri ve gerekli asker ile mühimmatın konulması emredilmiştir³⁸.

Irakli Han'ın bu ihaneti, Gürcü meliklerinin aleyhine gelişmişti. Nitekim Ruslar, onun ölümünden 17 yıl sonra, Irakli Han'ın kendilerine bağlı bir Gürcü beyi olduğunu ileri sürerek, Tiflis ve havalisini işgal etmişlerdi. Bunun üzerine devlet merkezinden, vali Süleyman Paşa'ya yazılan hükümde diğer Gürcü Melikleri ile iyi ilişkiler kurması istenmişti.

Devlet merkezinden yapılan bu ihtara rağmen, Irakli Han'ın düşmanca tavırlarını sürdürmesi, Çıldır valisi Süleyman Paşa ile olan ihtilafının artmasına sebep olmuştu³⁹. Bunun üzerine İstanbul'a, 13 Şevval 1198 / 30 Ağustos 1783 tarihinde Kars muhafızı Eskili-zâde Mustafa Paşa tarafından yazılan arzda, aradaki ihtilaf hakkında bilgi verilmişti⁴⁰. Bu arza göre; Revan Hanı Gulam Ali Han ile kardeşi öldürüldükten sonra, Tiflis Han'ı Irakli Han'ın Revan'ı hile ile düşmana vermesinden endişe edildiği için, durum bütün detayı ile Kars valisi Mustafa Paşa tarafından İstanbul'a bildirilmişti. Revan Kalesi'nin muhafazası için merkezden gelen emre göre, Çıldır valisi Süleyman Paşa ile Bayezid mutasarrıfı İshak Paşa arasında mektuplaşma yoluyla haberleşme yapılmış ve Sadrazamın emri üzerine, Kars ve Diyarbekir askeri hazır hale getirilmişti. Mustafa Paşa arzında, Irakli Han'ın askerini Tiflis'e getirdiğini ve Revan kalesini muhafaza edecek güçte olmadığından, Tiflis'ten Rabat'a geldiğini bildiriyordu. Şayet Tiflis Hanı üzerine sefer için izin verilirse Mustafa Paşa, Çıldır valisi Süleyman Paşa ve Bayezid mutasarrıfı İshak Paşa ile birlikte harekete geçebileceğini yazmaktaydı. Irakli Han'ın bu şekildeki tutumundan dolayı ve Revan Hanı öldürüldüğünden kervan ticaretinin, güvenlik olmadığı için yapılamadığı, ancak alınan tedbirlerle yeniden ticaretin başladığı, aynı zamanda Ramazan ayında (Ağustos 1783) Dağıstan, Tiflis ve Azerbaycan taraflarına casuslar gönderildiği ve herhangi bir haber alınırsa, derhal merkeze

³⁷ *Tarih-i Cevdet II*, s.215–216.

³⁸ Ahmed Vâsif Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbar*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s.44–45.

³⁹ *Mehâsinü'l-Âsâr*, s.84–85.

⁴⁰ *BOA. Hatt-ı Hümayun*, Dosya No: 28, Gömlek No: 1329.

iletileceği Mustafa Paşa tarafından bildirilmişti⁴¹. Nitekim kısa bir süre sonra, Çıldır'daki Acara ahalisi dolayısıyla, Gürcistan taraflarına kuvvet sevk edilerek emniyet tedbirleri alınmıştı. Aynı zamanda Irakli Han'ın muhtemel tecavüzünü önlemek için Faş ve Batum taraflarına muhafız olarak Kars beylerbeyi Mustafa Paşa görevlendirilmişti⁴².

1785 yılında da, Irakli Han'ın düşmanca tavırları devam etmişti. Bunun üzerine Süleyman Paşa, İstanbul'a arzda bulunarak, Irakli Han'ın üç bin Rus askerini bölgeye sevk edebileceği şeklinde istihbarat alındığını bildirmişti. İstanbul'dan yazılan hükümde, Süleyman Paşa'nın dikkatli davranması ve Irakli Han tarafından tacize uğrayıp Çıldır taraflarına gelen Dağıstan halkına, güler yüz gösterip onların yerleşmelerine yardımcı olması emredilmişti⁴³. 1200/1786 tarihinde, Irakli Han ile Rusya arasındaki dostluk sebebiyle, Tiflis'e kuvvet sevk edilebileceğinden Çıldır valisi Süleyman Paşa'ya hüküm yazılarak, bölgedeki kabile ve aşiretlerden kuvvet temin edip dört bin kişinin hazır edilmesi emredilmiş ve Erzurum valisinin de harekete hazır olduğu bildirilmişti⁴⁴.

1202 / 1788 tarihinde Çıldır valisi Süleyman Paşa'nın Irakli Han ile olan mücadelesi dolayısıyla yazılan bir taktirde⁴⁵, bölgede gelişen olaylar hakkında bilgiler verilmektedir. Görüldüğü üzere, Irakli Han ile Süleyman Paşa arasındaki mücadelede, Gürcistan hududundaki olaylarla ilgili İshak Paşa'dan bilgi alınması, ona göre hareket edilmesi emredilmişti.

Süleyman Paşa'nın Çıldır valiliği sırasında devlet, Bayezid mutasarrıfı İshak Paşa'dan zaman zaman bölge hakkında bilgi istemekteydi. Süleyman Paşa ile Irakli Han arasındaki mücadele, 1205 / 1791'e kadar devam etmiştir. Ancak bu dönemde, Avusturya ve Rusya ile harpler dolayısıyla, doğudaki gelişmeler bir beylerbeyinin serdar tayini ile halledilmeye çalışılmıştır.

Çıldır valisi Süleyman Paşa'nın, C.evvel 1205 / Ocak 1791 tarihinde vefat etmesi üzerine, yerine kimin atanacağı hususu gündeme gelmiştir. Bunun için İstanbul'da bir toplantı yapılmış, Çıldır ve serhat meselesine vâkıf birisinin vâli tayin edilmesi kararlaştırılmıştı. Ahmed Cevdet Paşa'nın kaydına göre, Hanzâdelerden Süleyman Paşa'nın oğlu Şerif Mehmed Bey, eski Çıldır valisi

⁴¹ BOA. Hatt-ı Hümayun 28/1329.

⁴² BOA. Hatt-ı Hümayun 860; A. Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr*, s.153-154.

⁴³ *Tarih-i Cevdet III*, İstanbul 1303, s.204-20; *Mehâsinü'l-Âsâr*, s.187.

⁴⁴ *Mehâsinü'l-Âsâr*, s.304-310, 329-330.

⁴⁵ Bu kayıt; "Müşârun ileyh Süleyman Paşa'nın ve Tiflis Hanı Irakli mel'unun ahvaline dair taktir ve işbu telhisiniz me'ali ma'lum-ı hümayunum oldu. Ol tarafların halini serî'an tahriri ve tecessüs eylemesi kaim-makam paşaya tembih olundu. Cenâbınız dahi Bayezid mutasarrıfı İshak Paşa'ya yazıp ne vecihle haber gelir ise taraf-ı hümayunuma bildiresiz. Çıldır hususu bu tarafta meclis-i meşveret akd ve müzâkere olunması dahi kaim-makam paşaya ifade olunmağla ne vecihle karar bulur ise inşaallahu teâlâ yine tarafınıza bildiririm. Cenâbınız devlet-i âliyyenin hayırhâh ve gayret-şîârı olduğumuza binaen göreyim sizi mumaiyleh İshak Paşa'dan gereği gibi tashih-i madde idesiz, Cenab-ı hak her halde muvaffak eylesin" şeklindedir. BOA. Hatt-ı Hümayun, Dosya No: 11, Gömlek No: 423.

Hasan Paşa'nın oğlu İshak Paşa ve hassa silahtarlarından Mehmed Sabit Bey, en kuvvetli adaylar idi. Hanzâdelerden Sadık Bey ile Mustafa Bey'in yaşının küçük olması sebebiyle, bunların tayin edilmemesi kabul edilmişti. Şerif Bey'in genç yaşta olup ve babası Süleyman Paşa'nın rahatsızlığı sırasında Çıldır'ı idare etmiş bir kimse olması, Sabit Mehmed Bey'in ise akıllı ve reşit olduğu halde, bu sırada İstanbul'da bulunması sebebiyle tercih hususunda, devlet merkezi kararsız kalmıştı. Şerif Mehmed Bey'in âdet üzere Çıldır valiliğine tayini gerekirken, vefat eden babası Süleyman Paşa'nın hazineye intikal etmesi gereken mallarını, tam olarak vermeyeceği endişesi olduğundan Şerif Bey'in tayininden vazgeçilmişti. Bunun üzerine İstanbul'da bulunan Sabit Mehmed Bey'in Çıldır valiliğine tayini kararlaştırılmış, ancak Mehmed Bey'in Sadaret kethüdasına varıp Çıldır Eyâletinin ağabeyi İshak Paşa'ya tevcihini istirham etmesi ve ailenin geleneğine göre, ağabeyinin bey olması gerektiğini, kendisinin de ona her hususta yardım edip hizmette kusur olunmayacağını beyan etmesi üzerine, Çıldır Eyâleti vezirlik payesi verilen Bayezid mutasarrıfı İshak Paşa tevcih edilmişti. Sabit Mehmed Bey'e de kapıcıbaşılık görevi verilmişti⁴⁶.

İshak Paşa (II. / Küçük); Tevcihat defterinde “*Mirmiran, Sabık Oltu mutasarrıfı*” olarak kaydedilen⁴⁷ İshak Paşa'nın Çıldır valiliğine tayini hususunda, kaynaklarda ve arşiv belgelerinde farklı tarihler verilmektedir. İshak Paşa, Evail-i Cevvel 1205 / 6–15 Ocak 1791 yılında vefat eden Süleyman Paşa'nın yerine 9 Nisan 1791 tarihinde mir-miran / beylerbeyi iken tayin edilmiş ve aynı gün kendisine vezirlik payesi de verilmişti.⁴⁸ Tevcihat defterlerine ve tayin beratlarına göre, 9 Nisan 1791'de Çıldır valiliği, vezirlik payesi verilen İshak Paşa'ya tevcih edilmiş ve dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Süfyan Ağa da, kapı kethüdalığına tayin edilmiştir⁴⁹. 1206 / 1792 tarihli bir tevcihat hükmünde, İshak Paşa'ya tahsis edilen gelirler de belirtilmiştir⁵⁰. Buna göre 450 kesesi muhalefat bahası, 150 kesesi de görevindeki gayretinden dolayı olmak üzere, 600 kese akçe tahsis edilerek, Çıldır Eyâletinin İshak Paşa'nın uhdesinde olduğu kaydedilmiştir.

İncelenen tevcihat defterine göre, İshak Paşa'nın Çıldır valiliği 9 Nisan 1791'den 11 Ağustos 1792'ye kadar 1 yıl 4 ay sürmüştür. 25 Mayıs 1792'de ibka edilmiş, ancak kısa bir süre sonra da azledilmişti. Nitekim daha valiliğinin ilk yıllarında, Süleyman Paşa'nın oğlu olup Çıldır valiliğinde hak iddia eden Şerif Mehmed Paşa'nın muhalefeti ile karşılaşmıştır.

İshak Paşa, Şerif Bey'e karşı üstünlük elde edebilmek için sert tedbirler almış hatta Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir siyaset takip eden Tiflis hanı Iraklı Han'dan yardım almaya başlamıştı. İshak Paşa, Ahıska'dan getirttiği

⁴⁶ *Tarih-i Cevdet V*, İstanbul 1303, s.233–234.

⁴⁷ *BOA. Tahvil Defteri 16*, s. 147–148.

⁴⁸ *BOA. Tahvil Defteri 16*, s. 147–148.

⁴⁹ *BOA. Hatt-ı Hümayun, 11118, 8743*.

⁵⁰ *BOA. Hatt-ı Hümayun, 10231*.

kuvvetlerle kethüdası Süfyan Ağa'yı, Şerif Bey'in üzerine göndermiş, ancak Süfyan Ağa Şerif Bey'e tabi olup Gürcü askerlerine hücum ettikten sonra Ahıska'ya gitmişti. Bunun üzerine, mücadele gücünü kaybeden İshak Paşa, Ardahan'a çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat Ardahan halkından beklediği desteği göremeyen İshak Paşa, çiftliğinin ve ailesinin bulunduğu Oltu'ya gelmişti. Ancak Oltu'da da destek bulamayıp Erzurum'a gelerek vali Seyyid Ahmed Paşa'ya sığınmıştı. Durumun İstanbul'a arz edilmesinden sonra, İshak Paşa'nın tekrar Çıldır valiliğine tayini kararlaştırılmış, ancak Bayezid mutasarrıflığı sırasında halka yaptığı zulümler ve diğer faaliyetlerinden dolayı gözden düştüğünden ve Şerif Bey'in de, Çıldır valiliğini talep ettiği bildirildiğinden, 1206 / 1792 yılı sonlarında vezaret payesi verilen Şerif Paşa, Çıldır valiliğine tayin edilmişti. Bayezid sancağı mutasarrıflığı uhdesinde bulunan İshak Paşa'nın da, Hasankale'de ikamet etmesi emredilmiştir⁵¹.

Süleyman Paşa-zâde Şerif Beğ; 11 Ağustos 1792'de vezirlik payesi ile Çıldır valiliğine tayin edilmiştir. Çıldır valiliğini ele eden vezir Şerif Paşa ile ilgili 1210 / 1796 tarihli bir kayıttan, Çıldır Eyâleti'nde ciddi ihtilafların yaşandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra ona ait muhalefatı devlete teslim etmez düşüncesiyle, Çıldır valiliğine atanmayan, ancak daha sonra aşiretlerin desteğini temin edip valiliği elde eden Şerif Paşa, devlet idarecilerinin endişesinin haklı olduğunu göstermişti. Nitekim babası Süleyman Paşa'nın muhalefatından dolayı, darphaneye ödemesi gereken parayı ödemediği gibi, kendisine yapılan ikazlara aldırış etmemiş, Tiflis tarafından Osmanlı Devleti'ne sığınan ahaliye esir muamelesi yapıp, onları köle gibi sattığından azline karar verilmiştir⁵². Buna rağmen herhangi bir ceza verilmeyen Şerif Paşa, Adana Eyâletine tayin edilmiş, Çıldır Eyâleti Erzurum Eyâletine dâhil edilerek, Vezir Yusuf Paşa'nın idaresine verilmiştir. Daha sonra Çıldır Eyâleti yeniden müstakil hale getirilip, İshak Paşa'nın küçük kardeşi Mehmed Sabit Bey'e verilmiştir⁵³. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki harpler dolayısıyla Çıldır Eyâleti'nde istikrarın büyük ölçüde kaybolduğu görülmektedir.

Ekteki tabloda görüldüğü üzere, burada inceleme konusu edilen tevcihat defterine göre, 1756–1792 tarihleri arasında 43 tayin işlemi yapılmıştır. Bunlardan 34 tayin ibka suretiyle gerçekleşmiştir. Bu süre içerisinde 9 beylerbeyi görev yapmıştır. Bunlar içerisinde en az süre ile görev yapan Vezir

⁵¹ Bayezid'te ikamet etmekte olan İshak Paşa'nın, ne zaman öldüğü hususunda kaynaklarda herhangi bir açıklık yokken, Bayezid sancağına yapılan bir tevcihat ile ilgili arşiv vesikasında, bunu tespit etmek mümkün olmuştur. Nitekim 25 Muharrem 1214 / 29 Haziran 1799 tarihli bir tevcihat kaydında; *Bayezid sancağı Rum-ili beğlerbeği payesiyle yurtluk ve ocaklık mutasarrıf olan İshak Paşa'nın fevriyle yine Rum-ili beğlerbeği payesiyle oğlu Mir Mahmud'a 25 M. sene 214 tarihinde tevcih olundu...* şeklindeki bilgi, İshak Paşa'nın 19 Haziran 1799'da vefat etmiş olduğunu açıkça göstermektedir. *BOA. Tahvil Defteri* 16, s.144.

⁵² *BOA. Hatt-ı Hümayun* 10779.

⁵³ *Tarih-i Cevdet VI*, İstanbul 1303, s.189.

Mehmed Paşa olup 6 ay görev yaparken en uzun süre görev yapan ise 19 yıl süre ile Vezir Süleyman Paşa'dır.

İncelediğimiz dönem itibariyle, Çıldır Eyâleti'nde görev yapan valilerin tayin ve görevden ayrılış tarihleri ile valilik yaptıkları görev sürelerini şu şekilde gösterilmesi mümkündür.

Çıldır Valileri

Valinin Adı	Tayin Tarihi	Ayrılış Tarihi	Görev Süresi
Vezir el-hac Ahmed Paşa	6 Temmuz 1756	28 Aralık 1759	3,5 yıl
Vezir İbrahim Paşa	29 Aralık 1759	24 Ocak 1761	1 yıl
Vezir Hasan Paşa	25 Ocak 1761	9 Mart 1767	6 yıl, 3 ay
Silahdar İbrahim Beğ	10 Mart 1767	27 Ekim 1767	8 ay
Vezir Seyyid Numan Paşa	28 Ekim 1767	24 Haziran 1770	2 yıl, 9 ay
Vezir Mehmed Paşa	25 Haziran 1770	4 Ocak 1771	6 ay
Vezir Süleyman Paşa	5 Ocak 1771	18 Ocak 1790	19 yıl
Hasan Paşa-zâde Vezir İshak Paşa	9 Nisan 1791	10 Ağustos 1792	1 yıl, 4 ay
Süleyman Paşa-zâde Şerif Beğ	11 Ağustos 1792		

II. Sonuç

Çıldır Beylerbeyleri üzerinde şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bazı eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın arşiv kaynaklarına ve kroniklere dayalı olarak yapılmış olması dolayısıyla, şimdiye kadar verilen valiler listesinde, önemli değişiklikler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin idaresine geçtiği XVI. yüzyılın sonlarından XX. yüzyıl başlarına kadar bölgede yapılan idari taksimat ile Atabeylerin idaresine verilen Çıldır Eyâleti, bölgedeki Türk varlığının korunmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle Türkmen aşiretlerin iskânında Çıldır atabeylerinin etkili oldukları kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak sonraki dönemlerde yaşanan ve Osmanlı Devleti aleyhine gelişen Rus harplerinde bölgenin kaybedilmiş olması, burada yaşayan Türk toplulukları için hazin bir başlangıcı da beraberinde getirmiştir.

Abstract : Founded on July, 1st 1579 during the Ottoman-Persian wars, *Çıldır Eyalet* was given under the control of *Atabegs*. Throughout 17th century the number of sub-province varied between 14 and 20; and the 18th century it reached up to 21 sub-provinces. The number of sub-province between the years 1750-1800 was 21. In this period, the province had 9 governors. Among these the one who governed most is *Suleyman* Pasha, who ruled the state for 19 years. One of the governors was *İshak* Pasha, whose name was given to a place in *Dogubayazıt* later. The historical studies on him are relatively new.

Key words: *Çıldır*, *İshak* Pasha, Georgia, *Doğubayazıt*, *Ağrı* Mountain, Ararat, Noah's Ark.

Ekler**Ek 1: 1750–1800 Yıllarında Çıldır Valileri**

Valinin Adı	Tayin Edildiği Tarih	Açıklama
Vezir el-hac Ahmed Paşa	8 L. 1169 / 6 Temmuz 1756	Uhdesindeki mâl-ı miriyi sipahilere eda eylemek şartıyla, Hatt-ı hümayunla ibka
Vezir el-hac Ahmed Paşa	5 L. 1170/ 23 Haziran 1757	Hatt-ı hümayun ibka
Vezir el-hac Ahmed Paşa	4 L. 1171/ 11 Haziran 1758	Yurtluk ve ocaklık olarak hatt-ı hümayun ile ibka
Vezir el-hac Ahmed Paşa	6 L. 1172/ 2 Haziran 1759	İbka
Vezir İbrahim Paşa	9 Ca 1173/ 29 Aralık 1759	Sabık Kars valisi, Gürcistan ahvaline vukufiyeti dolayısıyla
Vezir İbrahim Paşa	Gurre-i L.1173/17 Mayıs 1760	İbka
Hasan	18 C. 1174/ 25 Ocak 1761	Halen Oltu sancağı mutasarrıfı olup sabık Çıldır valisi müteveffâ Ahmed Paşa'nın amca-zâdesi, hatt-ı hümayun ile tevcih, Oltu ahara verildi
Vezir Hasan Paşa	2 Ra. 1175/ 1 Ekim 1761	Vezaret payesi ile yurtluk ve ocaklık olarak hatt-ı hümayun ile tevcih
Vezir Hasan Paşa	5 L. 1175/ 29 Nisan 1762	İbka
Vezir Hasan Paşa	10 L. 1176/ 24 Nisan 1763	İbka
Vezir Hasan Paşa	6 L. 1177/ 8 Nisan 1764	İbka
Vezir Hasan Paşa	4 L. 1178/ 27 Mart 1765	İbka
Vezir Hasan Paşa	14 L. 1179/ 26 Mart 1766	İbka
Silahdar İbrahim Beğ	9 L. 1180/ 10 Mart 1767	Gürcistan taraflarındaki ahvale dikkat ve ihtimam göstermek şartıyla yurtluk ve ocaklık olarak hatt-ı hümayun ile tevcih, Faş kalesi muhafazası şartıyla ve Kevine ? Sancağı ilhaken

Vezir Seyyid Numan Paşa	4 C. 1181/ 28 Ekim 1767	Sabık Erzurum valisi, Faş kalesi muhafazası şartıyla ve Kevine ? Sancağı ilhaken
Vezir Seyyid Numan Paşa	19 N. 1182/ 27 Ocak 1769	Hatt-ı hümayun ibka, Faş kalesi muhafazası şartıyla ve Kevine ? Sancağı ahara verilmiştir.
Vezir Seyyid Numan Paşa	14 L. 1183/ 10 Şubat 1770	İbka
Vezir Mehmed Paşa	Gurre-i Ra. 1184/ 25 Haziran 1770	Sabık Beğşehir mutasarrıfı
Süleyman Paşa	18 N. 1184/ 5 Ocak 1771	Livaneli, Rum ili beylerbeyi payesi ile
Vezir Süleyman Paşa	12 Za. 1185/ 16 Şubat 1772	İbka
Vezir Süleyman Paşa	19 M. 1186/ 22 Nisan 1772	Trabzon Eyâleti de ilhaken tevcih
Vezir Süleyman Paşa	19 N. 1186/ 14 Aralık 1772	İbka, Trabzon ahara verildi
Vezir Süleyman Paşa	9 Za. 1187/ 22 Ocak 1774	İbka
Vezir Süleyman Paşa	8 B. 1188/ 14 Eylül 1774	İbka
Vezir Süleyman Paşa	6 L. 1189/ 30 Kasım 1775	Kemakân ibka ve mukarrer
Vezir Süleyman Paşa	7 L. 1190/ 19 Kasım 1776	İbka
Vezir Süleyman Paşa	7 L. 1191/ 8 Kasım 1777	İbka
Vezir Süleyman Paşa	5 L. 1192/ 20 Ekim 1778	İbka
Vezir Süleyman Paşa	10 L. 1193/ 21 Ekim 1779	İbka
Vezir Süleyman Paşa	4 L. 1194/ 3 Ekim 1780	İbka
Vezir Süleyman Paşa	4 L. 1195/ 23 Eylül 1781	İbka
Vezir Süleyman Paşa	4 L. 1196/ 12 Eylül 1782	İbka
Vezir Süleyman Paşa	5 L. 1198/ 22 Ağustos 1784	İbka
Vezir Süleyman Paşa	3 L. 1199/ 9 Ağustos	İbka

Paşa		1785	
Vezir Paşa	Süleyman	4 L. 1200/ 31 Temmuz 1786	İbka
Vezir Paşa	Süleyman	4 L. 1201/ 20 Temmuz 1787	İbka
Vezir Paşa	Süleyman	3 L. 1202/ 7 Temmuz 1788	İbka
Vezir Paşa	Süleyman	12 L. 1203/ 6 Temmuz 1789	İbka
Vezir Paşa	Süleyman	2 Ca. 1204/ 18 Ocak 1790	İbka
Hasan Paşa-zâde İshak Paşa		5 Ş. 1205/ 9 Nisan 1791	Mirmiran, Sabık Oltu mutasarrıfı,
Vezir İshak Paşa		5 Ş. 1205/ 9 Nisan 1791	Vezaret payesi ile tevcih
Vezir İshak Paşa		3 L. 1206/ 25 Mayıs 1792	İbka
Süleyman Paşa-zâde Şerif Beğ		23 Z. 1206/ 11 Ağustos 1792	Rütbe-i vezaretle

Ek 3: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahvil Defteri 16

